

Staud Géza:

Színházpolitika

A színház mindig egyik legfontosabb tényezője volt népek és nemzetek szellemi életének. A görög kultúra idején tömegek ünnepi hódolata a szellem nagyjait előtt. A rómaiak kezében a cézári politika népboldogító eszköze. A középkorban a hívők lelki életét szolgáló szertartás. A barokk időkben a szerzetesrendek és a protestánsok felismerik pedagógiai és

propagatív erejét. Végül a XIX. század elején a nemzeti mozgalmak állítják politikai céljaik szolgálatába és megvalósítják a „Nemzeti Színház” gondolatát. A színház csak a múlt század végén és a világháború előtti nagy gazdasági virágzás idején válik szórakozóhelyé s ebben a korban homályosodott el eredeti művelőpolitikai feladata.

A múlt irányt jelöl

A magyar színház a vidéken és a fővárosban egyaránt a *nemzeti eszmé* jegyében született. Ez a származás hosszú ideig rányomta bélyegét a magyar színház életére. Az első színházak, majd később az első állandó színházak a Nemzeti Színházal együtt a nyelvben élő nemzet gondolatát szolgálták és a magyar nyelvű polgárság politikai, gazdasági és kulturális fejlődését jelzik történelmünkben. A magyar színház a múlt század folyamán fokozatosan szorítja háttérbe a német színházak tevékenységét. A német színház ellen folytatott harcnak a kifejezője az a jelszó is, amelyet az 1861-ben megnyitott Budai Népszínház írt homlokzatára a harminc év előtti balatonfüredi színház mintájára: „Hazafiság a Nemzetiségnek.” A küzdelem az idők folyamán a magyar színház javára dönt el. A magyar és német színház utolsó összecsapása a Vígszínház alapításakor zajlott le, amikor egyszerre két kérvény feküdt a városházán, a főváros tanácsa előtt: egy magyar és egy német színház kérvénye. A főváros a német színház felépítését engedélyezte, a magyar színházét nem. Váli Bélának a Vígszínház érdekében kiadott röpirata így ír erről: „Felháborító és hosszú időre, nagyban is sokáig emlékezetes marad

Budapest magyar főváros bizottsági közgyűlésének 1891. évi május hó 24-ikén hozott azon elszomorító határozata, amely nemzetietlen és magyarellenes tüntetéssel, vagy legalább megbocsáthatatlan könnyelműséggel engedélyezi az ország szívében egy új német színház felépítését.”

Csak hosszú küzdelem után sikerült aztán mégis a magyar Vígszínház javára módosítani a döntést.

Tehát még a liberális kor századvégi magánszínházainak alapítása is nemzeti ügy és hazafias tett. A magyar főváros légkörében ez a politikai célkitűzés azóta természetesen elhomályosult, helyesebben *művelődési* térre tolódott át. De a színház tevékenységének célja módosult is az idők folyamán, a keletkezés körülményeiben és a történelem tanulságaiban rejlt irányító erőnek továbbra is érvényesülnie kell. A színház ma már a nemzeti öntudatnak nem politikai célkitűzés, hanem kizárólag művelődési feladatait szolgálja, a nyílt és közvetlen politikai célok ugyanis egyetemesebb művelődési tennivalók irányonalaiba olvadtak be. De ez a feladat talán még fontosabb, mint a régi volt, mert maradandó és öntudatos politikai magatartás mindig csak a nemzeti műveltségéből nőhet ki.

Miért alkalmas a színház művelődéspolitikai szerepre?

Vagyis miért lehetett színház a múlt században olyan fontos politikai tényező és miért lehet korunkban a nemzeti öntudatnak művelődési erősítője? A színház erre a feladatra közönségének szervezete és művészi eszközeinek hatékonysága teszi alkalmassá. A színházi közönségben a tömeghatás lélektani törvényei érvényesülnek szellemi javak és művészi tartalmak érdekében. A felfelvő alany és a mű kapcsolata szorosabb és tevékenyebb, mint a könyv és magányos olvasója között. A mondanivaló sürített, vizuális és akusztikus teljessége, a kimondott szó és mozgalmalátvány figyelmet magához rántó szuggesztív ereje, az emocionális moz-

zanatok gazdagsága biztosítékai a hatás közvetlenségének és marandóságának. A színház értékelésében tehát nem szabad figyelmen kívül hagyni a közönség nagy számát és a művészi hatás eszközeit, mert ezek avatják ezt a művészi intézményt jelentős művelődéspolitikai eszközzé.

Az államhatalom ma erősebb irányító szerepet játszik a művelődési politikában, mint a múltban. A tevékenyebb beavatkozás azonban nagyobb felelősséggel jár. Éppen ezért szükséges, hogy az irányító szerveket helyes értékelés és minden tekintetben igazolható irányelvek vezessék a színházpolitikában is.

A Nemzeti Színház

A Nemzeti Színház mai művelődési feladatai az eredeti, erősen politikai színezetű kulturális célokból fokozatosan, évszázados fejlődés folyamán alakultak ki. A Nemzeti Színház csak akkor teljesíti hivatását, ha ébren tudja tartani a magyar múlt és jelen drámairodalmi értékeit, ha ápolja a klasszikus külföldi drámairodalmat és bizonyos mérséklettel vállalkozik az élő külföldi irodalom közvetítésére is. A Nemzeti Színház elsősorban *nemzeti*, tehát magyar, de mint magyar, *európai* is. Nem üzleti vállalkozás, hanem művelődési intézmény. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy jogosulatlan bukássorozatokat megengedhetők — mert hiszen a színházi siker bizonyos fokig értékmérő is —, csak azt, hogy műsorát elsősorban művelődési szempontok irányítják. Ebből következnek, hogy a Nemzeti Színház rendszeres állami támogatásra szorul. Aki a szubvenció megvonására, vagy fölöslegessé tételére törekedne, helytelenül értelmezné az ország első színházának feladatát.

Ezek a szempontok szabják meg a Nemzeti Színház műsorának *minőségét*. Az igazgató az erkölcsi és művelődési igények tekintetében kötöttebb, mint a magánszínházak vezetői, anyagi téren ellenben nagyobb szabadságot élvez, mert üzleti szempontokra kevésbé kell ügyelnie.

A színrekerülő darabok száma a Nemzeti Színházban jóval nagyobb, mint a magánszínházakban. Sokrétű művelődési programja több bemutatót ír elő, de ezeken kívül állandó műsor-darabokat is játszania kell. A bemutatók száma bizonyos fokig összefügg a bérletrendszerrel. De sohasem a bér-

lők száma az irányadó, hanem ellenkezőleg, mindig az előre meghatározott bemutatókhoz kell kötni a bérletek mennyiségét. Ha váratlanul sok bérlet jelentkezik, inkább le kell zárni a bérletet, nehogy a vállalt kötelezettség túlságosan megkösse az igazgató kezét.

A *bérlet* egyébként a Nemzeti Színház egyik legkényesebb kérdése. A bérlet célja, hogy egyrészt bizonyos rendszerességgel, állandóbb formában kapcsolja a közönséget a színházhoz, másrészt, hogy bizonyos pénzügyi alapot teremtsen. A Nemzeti Színház azonban *mindenképp színháza* s ezért még anyagi érdekből sem szabad kizárólag a bérletre támaszkodnia. A túlméretezett bérlet sok embert kizár a színházból, de árt a színház művészi színvonalának is. Az a körülmény, hogy a bérletnek minden darabot meg kell néznie, akár akarja, akár nem, a színház művészi vezetésében felületességhez és felelőtlenséghez vezet. Nincs meg a bukás és a siker lehetősége, minden darab egyformán megy akkor is, ha értéktelen és az előadás gyenge. A közönség kritikai állásfoglalása nem mérhető le, pedig ennek irányító erejét nemcsak az igazgatónak és színésznek, hanem az írónak is éreznie kell. A sok bérlet az előadások művészi színvonalát is befolyásolja, mert a tömeges produkció gyors és felületes munkához, a színjátszás elcségyesedéséhez, dramaturgiai és technikai készletlenséghez vezet, a színházat pedig hivatali gépezetté alacsonyítja le.

Egyszóval bármilyen nagy anyagi bizottságot ígér is egy soktagú bérletrendszer, a Nemzeti Színház művelő-

déspolitikai célja és művészi színvonalára megkívánja, hogy az előadásoknak legalább felét bérleten kívüli előadások részére tartsák fenn.

Fontos, hogy a Nemzeti Színház megmaradjon eredeti keretei között és ne terjeszkedjék a magánszínházak kárára. A Kamaraszínház intézménye az utóbbi évtizedekben bevált, egyrészt kamarajellegű darabok bemutatására, másrészt nagyszerű művek sorozatos műsorontartására. Ennél nagyobb arányú *expanszió* azonban nem engedhető meg, még akkor sem, ha ilyen terjeszkedés nagy anyagi sikerrel kecsegtet. Észszerűen szervezett és helyes műsorpolitikával dolgozó Nemzeti Színház nem is engedhet efféle csábításnak. Az *expanszió* mindig a túlszervezettség, vagy a színészek túltelhelésének a jele. Szükséges, hogy a Nemzeti Színház irányító szerepet játsszék a magyar színházi kultúrában, de ezt az irányítást műsorának művészi színvonalával, szellemének előkelőségével és előadásainak tökéletességével kell elérnie, nem pedig azáltal, hogy a magánszínházak helyébe lép és feladataikat magára vállalja. A Nemzeti Színház nem öncélú intézmény, hanem eszköz magas művelődési célok szolgálatában, ezért maradjon meg eredeti feladata és művelődési eszményei mellett s önkényesen ne változtassa célkitűzéseit.

A Nemzeti Színház hagyománymentő és hagyományteremtő feladataiból következők, hogy a játérend összeállításában, a színészek megválogatásában és az előadások stílusában bizonyos fokú nemes *konzervatívizmusnak* is érvényesülnie kell. Nem alkalmas tehát stíluskísérletezésre, sem frissen végzett növendék-színészeknek jelentős szerepeket való foglalkoztatására, bár fiatal színészeknek továbbképzésében fontos tennivalói vannak. Különösen a magyar beszéd fonetikai tisztaságára kell fokozott mértékben ügyelnie annál is inkább, mert köznyelvünkben mindinkább kivész az ilyen irányú konzervatív erő.

Természetesen a Nemzeti Színház csak akkor tud megfelelni művelődéspolitikai feladatainak, ha az igazgatónak a színházvezetésben nem kell anyagi gondokkal küzdenie és művészi elgondolkait nem befolyásolják politikai, vagy hivatali okok. A fent vázolt kereteken belül *teljes szabadságot* kell élveznie a darabok kiválasztásában, a műsor megszerkesztésében, a szereposztásban, a színészek szerződésében és foglalkoztatásában. Volt idő, amikor a politikai felelősséget és az adminisztráció gondját az állami színházak *intendánsa* vállalta — s ez a helyes értelmezése az intendatúrának —, ezért politikai veszélyeztetés vagy az ügyviteli terhek megnövekedése esetén meggondolandó az intendánsi intézmény visszaállítása is. Ilyen esetben az állami színházakat művészi igazgatók vezetik, akik figyelmüket így főleg művészi kérdésekre irányíthatják.

A magánszínházak

A fővárosi magánszínházak más síkon mozognak, mint a Nemzeti Színház. Műsor szerkesztési szempontjait elsősorban üzletiek, s csak másodsorban művelődésiek. A kettő azonban nem mond ellent egymásnak. Ha a műalkotások értéke nincs is mindig arányban az üzleti értékeléssel, legtöbbször mégis szoros kapcsolat van közöttük. Ebben a tekintetben a színház különleges elbírálást is kíván, mert az anyagi siker nem a dráma irodalmi értékének, nem az írónak szól, hanem a produkció egységének, a színjátékának. Lehet egy darab irodalmilag gyenge s mégis rejtenek benne színjáték-szerű értékeket, amelyek a színész játékában jutnak felszínre.

A szí, társszerzője a darabnak, s a közeg szemében elválaszthatatlan a játék frói eleme a színészi elemek így az anyagi siker rendszerint is valamilyen *értékmozgásnak* jutalmazása. Kivétel csak az olyan pszichikus színházi konjunktúra mint például a háborús vagy inflációs idők színházi láza. Ilyenkor egészséges értékelés megbomlik s lyébe más lélektani mozzanatok lének.

A magánszínházakat nem célszerű állami beavatkozással irányítani és így kedvét igitni a magántólke ilyen irányú próbkozásainak. A művészet nem állami riválégium s a magántólke csak vállalkozók minél nagyobb mértékben művészi feladatok megoldására. Ehhez azonban az általános erkölcsi és nemzeti megkövetülésektől más korlátok és befolyásolás nem szükséges, ha a gazdasági szabadsághoz kora jart is, a művészetben eredmény mitjig csak *egészséges versenytől* születne.

A magánszínházakat illető legfontosabb szempont, hogy tökéletes vállalkozások és hozzáértő művészi vezetők kezébe kerüljenek. Amint azonban nem cél a magánszínházak állami befolyásolása művészi tekintetben, ép-

pen annyira nem állami feladat anyagi támogatásuk sem. Egészen kivételes körülményeknek kell felmerülniök, hogy indokoltá váljék valamely magánszínház állami kiegészése.

Egészségtelen nagyobb színházi trösztök alakulása is, mert éppen a művészi versenyt zárja ki, vagy szorítja szűkebb keretek közé. Ezenkívül a munkakalkulákat is csökkenti. A színházi tröszt ugyanis jóval kevesebb személyzetet foglalkoztat a gazdasági és művészi téren, mintha minden színház külön vállalkozás érdek-körébe tartozik. A nagyobb színházak mellett legfőképpen kamaraszínház engedélyezhető, de egyes vállalkozások nagyobbarányú *expansziója* művészi szempontból káros. Az ilyen trösztösödés ma a Színművészeti Kamara útján megakadályozható.

A legtevésebb elgondolások közé tartozik a magánszínházak műsorának befolyásolása. A színház nem propagandaszerv, hanem művészi intézmény, s mint minden művészet, esztétikai és erkölcsi értékek magasabbrendű propagandája. A napi politika bármilyen tetszetős bevonása, akár propagandadarabok formájában, csak csökkentheti a színház művészi hitelét.

A vidéki színház

A vidéki színjátszás művelődési politikánk egyik legsúlyosabb kérdése. A fejlődés folyamán a magyar vándorszínház egyes városokban állandóbb központokat kapott, s ezek körül alakultak ki az u. n. színházterületek, amelyeket aztán hivatalosan is rendszeresítettek. Ennek a rendszernek nálunk művelődési és gazdasági okai voltak. Városaink — néhány kivétellel — mindaddig nem tudtak művelődésileg és gazdaságilag úgy megterjeszteni, hogy önálló színházat eltarthassanak volna. Így a színházterület tulajdonképpen átmenet a rendszertelenül kóborló vándorszínház és az állandósult színház típus között. Vagyis van egy állandó székhely, s ehhez tartoznak a kisebb állomások, amelyeket a társulat különösen nyáron látogat. A fejlődés az állandó színházak felé mutat, de a kerületi rendszert mindaddig megszüntetni nem lehet, amíg városaink művelődési és gazdasági ereje meg nem növekszik. A magyar színházpolitika helytelenül jár el, mikor eltért a történelmi fejlődés irányától és stagnációval kísérlete-

zett. Ez a rendszer rövid élet után éppen a történelmi, művészi és gazdasági erők segítségével hiányában meg is bukott. Vidéki színházterületnek ismét visszatér a kerületi rendszerre, amely megfelelő irányítás és anyagi támogatás mellett kulturánk és gazdasági helyzetünk mai szerkezetében az egyedül helyes megoldás.

Elterelés vidéki színházterület fenntartása fontos magyar művelődéspolitikai érdekek. Úgy kell felfogni a vidéki társulatokat, mint főképp Nemzeti Színházakat, amelyek legtöbbször igen nehéz körülmények között teljesítik művelődési feladataikat. Helyzetük szorosan összefügg városaink népességével, műveltség fokával és gazdasági helyzetével. Elettépes kerületek alkotásával, ügyes és képzett igazgatók kiválasztásával és állami vagy városi támogatással azonban biztosítani lehet működésüket. A szubvenció ellenében viszont kötelezni kell a vidéki társulatokat bizonyos számú magyar nyelvű művelődési feladataiknak szélesebb körben is éleget tegyenek.

A Színművészeti Kamara

A Színművészeti Kamara felállítása mélyreható változást hozott színházunkba. Hatáskörének körvonalait ugyan még a mai napig sem tisztázták teljesen, mert a felállításáról szóló M. E. rendelet csak általánoságban határozta meg működési körét. Ezen azonban nem szabad csodálkozni. Egy intézmény tevékenységének területét csak az idők folyamán kialakult *joggyakorlat* alakíthatja ki, mert hiszen minden egyes jogesetet nem lehet előre beleszorítani az általános rendelkezések keretébe. A Kamara első korszakában sok tévedés történt, de ezek a tévedések is alkalmasak voltak arra, hogy megvilágítsák a Kamara tulajdonképpeni feladatát.

A Kamara elsősorban érdekképviseleti és erkölcsi szerv. Védelmet nyújt és kötelezettségeket ír elő. De éppen ezért szükséges, hogy a törvényes időközökben megtartott közgyűléseken a színházszakszerveletben valóban irányítóan folyhasson be a Kamara szervezetébe és vezető tényezői ne csak elméletileg, hanem gyakorlatilag is számot adjanak a Kamara erkölcsi és anyagi tőkájével való gazdálkodásról.

A Kamara tevékenysége igen hasznos lehet. Biztosíthatja színészi rendszerünk egységűt, megakadályozhatja színházi trösztök alakulását, szabályozhatja munkaadók és munkavállalók kapcsolatát, érvényt szerezhet minden színházi vonatkozású megállapodásnak, ellenőrizheti a színészek erkölcsi magatartását, befolyásolhatja egészséges színkerületek alakítását, javasolhatja szakképzett művészi vezetők megbízatását, szociális reformokat léptethet életbe, egyszóval érvényesítheti színházpolitikánk erkölcsi és anyagi szempontjait mindenütt, ahol egyéni és önkényes tevékenységek veszélyeztetik színjátszásunk művelődési és gazdasági érdekeit.

A Kamarának van azonban egy nagy veszélye is: a *centralizáló törekvés*. Az intézmény szervezetében benne szunnyadnak a színházi központosítás *lehetőségei*. Jöhet kormányzat, amely hatalmi szóval háttérbe szorítja

Kamara érdekképviseleti és erkölcsi jellegét és teljhatalmú kormányzati intézőszervként használja fel. Különösen ma áll fenn ez a veszély, amikor a gazdasági központosítás idejét éljük és a gazdaságpolitikai *analógiák* könnyen fölvetetik a művészi centralizáció gondolatát is.

Márpedig a központosítás a művészet lesüllyedéséhez vezet. Az egyéni és táji erők megtörése vagy háttérbe szorítása ugyanis a művészetet egyik alaptervékenységében támadja meg, mert a humánum éppen úgy, mint a nemzeti érték, csak egyéni és táji mozzanatokra épülhet fel. Egy kultúra gazdaságát sohasem az egyszínűség, hanem az egyéni és táji változatok színpompája adja meg. Az alkotóerő csak a külső és belső szabadság tiszta levegőjében érvényesülhet. Művészi intézményeknél ezt a szabadságot a központi hatalomtól többé kevésbé független, autonóm szervezet biztosítja, míg a központosítás szűrkéséget, hivatali unalmat és bénító terhet jelent. Színházi életünknek, de egész kultúránknek is egyik legfontosabb feladata, hogy tevékenységünket minél inkább széttagoljuk, vidékenként és intézményenként minél nagyobb önállósággal engedjük érvényesülni, mert csak a *decentralizált művelődési intézményekben* van kezdeményező és konzerváló erő.